

ISSN 1300-1458

 HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

CUMHURİYET
TARİHİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

CTAD

• Sayı 3 • Bahar 2006

Hacettepe Üniversitesi

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi
Yıl: 2 Sayı: 3 Bahar 2006

Sahibi Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü adına
Prof.Dr. Mustafa YILMAZ

Editör Yrd.Dr.Dr. Yonca ANZERLİOĞLU
Dr. Yasemin DOĞANER

Yayın Kurulu Prof. Dr. Mustafa YILMAZ (Başkan)
Doç.Dr. Fatma ACUN
Doç.Dr. Adnan SOFUOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Yonca ANZERLİOĞLU
Yrd.Doç. Dr. Ayten SEZER
Dr. Yasemin DOĞANER
Dr. M. Derviş KILINÇKAYA

Yayına Hazırlayan Yrd.Doç.Dr. Yonca ANZERLİOĞLU
Dr. Yasemin DOĞANER

Hakem Kurulu Prof.Dr. Dursun Ali AKBULUT
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Samsun.

Prof.Dr. Gökhan ÇETİNSAYA
İstanbul Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, İstanbul.

Prof.Dr. S. Esin DAYI
Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum.

Prof.Dr. Temuçin Faik ERTAN
Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Prof.Dr. İhsan GÜNEŞ
Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskişehir.

Prof.Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ
Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Konya.

Prof.Dr. Hikmet ÖZDEMİR
Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Prof.Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ
Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ankara.

Prof. Dr. Mustafa TÜRKEŞ
Ortadoğu Teknik Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Ankara.

Prof.Dr. Mustafa YILMAZ
Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Doç.Dr. Gümeç KARAMUK
Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Ankara.

Doç.Dr. Yusuf SARINAY
Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

Tarih Öğretiminde Kavramlar ve Kavramların Öğretilmesi

Ahmet Sait CANDAN

Dr. Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü, Tarih Öğretmenliği Anabilim Dalı

ÖZET

Kavramların ve kavram öğretiminin tarih öğretimindeki yeri ve önemine ilişkin bu araştırmada, aşağıdaki noktaların aydınlatılmasına çalışılmıştır:

- Kavramın tanımı, özellikleri
- Kavram öğretimi nedir, tarih dersindeki yeri nedir?
- Kavram öğretimine ait eğitimsel yaklaşımlar tarih öğretimine ne yönde katkı sağlamaktadır?

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Öğretim, Tarih Eğitimi, Kavramlar, Kavram Öğretimi.

SUMMARY

Concepts and Concept Teaching in History Teaching

In this research which has designed to investigate the concepts and their importance in history education; the following points were tried to be illuminated:

- The definition and qualifications of the concept
- What is "concept education" and its importance in the history lessons?
- How do Educational approaches of concept education contribute to history education?

Key Words: Education, Teaching, Teaching History, Concepts, Concept Teaching.

Giriş

Kavramlar, nesnelerin, insanların, duyguların ya da fikirlerin ortak özelliklerini tanımlayan ve çoğunlukla kelimelerle ifade edilen fikirlerdir¹.

Kavram, temel özellikleri paylaşan nesnelere, olayları ve süreçleri gruplamak için kullanılan bir terimdir².

Kavram, olgular kategorisini temsil eden bir sözcük ya da cümle ile ifade edilen ve bundan dolayı bir olguya göre düşünülmesi biraz zor olan soyut bir düşüncedir³.

Kavramın buna benzer daha pek çok tanımlaması vardır. Bu farklı tanımların varlığı kavram öğretiminin her disiplin için, özellikle de tarih dersleri açısından ne denli önemli ve bir o kadar da zor olduğunu gösterir niteliktedir.

Kavramlar insanların düşünce ve iletişim yönlerini düzenlemek için inşa ettikleri binalardır. Bir kavramın temel nitelikleri o kavramın tanımlanmasına ve diğer kavramlardan ayırt edilmesine yardımcı olur⁴. Kavramlar tanımlayıcı niteliktedir ve ne oldukları belirlenmiştir. Kavramlar belli bir konuda birçok bilgiyi düzenleyen ve birleştiren öğelerdir⁵. Temelde kavramlar insanlarla ve onların duygu, düşünce, hareket bütünlüğü içinde edindikleri tecrübeleri ile var olurlar. İnsanların ürettiği bu kavramlar dünyayı anlamaya ve onunla bütünleşmeye yarayan, sonuçta insanlar arası iletişimi sağlayan ve ilkeler geliştirmeye temel olan bir çeşit bilgi formudur. Eğitim çoğu zaman kavramların öğretilmesiyle ilgilidir⁶.

Kavramların Özellikleri

İnsan düşüncesi gibi geniş bir alanın ve öğrenme gibi uzun bir sürecin gerçekleşmesini sağlayabilen kavramların tabii olarak pek çok özelliklere sahip olması gerekir. Bu özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Kavramlar, dünyadaki gerçek obje ve olayların tecrübelerimize dayalı olarak algılanan özellikleri kadar tanımlanabilmektedirler.
Yeni tecrübelerle kavramların özellikleri nitelik ve nicelik açısından değişir. Böylece kavramlar sürekli yeniden tanımlanırlar⁷. Örneğin *Kral* kavramı MS.800, 1200, 1600 ve 1900'de çok değişik anlamlar ifade etmiştir⁸.
2. Objeler ve olayların algılanan özellikleri bireyden bireye değişebilir. Bazı kavramlara ise gözlenebilen özelliklerinden ötürü aynı anlam verilir.
3. Kavramın orijinali (prototip) vardır. Kavramın orijinali, kavramın bireyin düşüncelerindeki ilk oluşumdur. Kavramın kritik özelliklerinden oluşur.

1. Dennis Gunning,; *The Teaching of History*, 1978, s.14
2. Fersun Paykoç; *Tarih Öğretimi*, 1991, s.50
3. *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi*; YÖK / Dünya Bankası, MEGP, 1997, s.10.3
4. Richard I. Arends; *Learning To Teach*, 1991, s.278
5. Paykoç, a.g.e., s.50
6. Gülten Ülgen; *Kavram Geliştirme, Kuramlar ve Uygulamalar*, 1996, s.96
7. a.g.e.,s.34
8. Jon Nichol; *Tarih Öğretimi*, Yay.Haz. Mustafa Safran, 1996, s.70

4. Kavramlar objelerin ve olayların hem doğrudan hem de dolaylı olarak gözlenebilen özelliklerden oluşurlar (soyut ve somut özellikleri).
5. Kavramlar çok boyutludur.
6. Kavramlar kendi içlerinde, özelliklerine uygun belli ölçütlere göre gruplanabilirler.
7. Kavramlar dil'le ilgilidir. Bir kültürü oluşturan insanların düşünce ve duygu zenginliği yani kısaca o insanların yaşam biçimleri kavram oluşturma ve geliştirme sürecini etkiler. İnsanların yaşamları, geliştirdikleri kavramlarla sınırlıdır.
8. Kavramların özellikleri de kendi içinde birer kavramdır.
9. Kavramlar, özelliklerinin incelenmesi yönünden somuttan soyuta doğru derecelendirilebilir.
10. Kavramlar hangi yolla kazanılırsa kazanılsın, bunlara yalnız kişinin kendi yaşamı ve deneyimi anlam kazandırır.
11. İnsanlar kavramların önemli bir kısmını sembolik şekillerle zihinlerine yerleştirir ve hatırlarlar⁹.

Kavramların İşlevi

Kavramların önemli işlevlerinden biri, karmaşık dünyamızı anlayarak yönetmeye ve yorumlamaya yardım etmeleridir. Nitekim kavramlar, dünyamızı nasıl algıladığımızı ve dünyadaki varlıklar arasında neyi algıladığımızı etkiler. Kavramlar kendi dünyamızı yorumlamamız ve dışı vurmamız için uygun ve akılcı yollar geliştirmeye olanak verir.

Coğrafi, sosyolojik, ekonomik, politik ve tarihsel dünyaya ait temel kavramlar bilgisi olmadan, kim olduğumuzu ve yaşadığımız dünyanın ne olduğunu anlamamız büyük ölçüde sınırlandırılmış olacaktır¹⁰.

Kavramlar tarih disiplini için çok önemlidir. Tarih adı verilen alanda önemli bir organizasyon işlevi görür. Bu yönüyle, tarihi kolay ve çabuk öğrenmemizi sağlar. Tarih adı verilen sosyal bilimler disiplini de millet, bağımlılık, hükümet, cumhuriyet, kurallar, demokrasi, imparatorluk, işbirliği, kültürel değişim, çatışma, sosyal kontrol, güç, kuvva-yı milliye, statü, saltanat, beylik vb. kavramlar üzerine oturmuş olduğu için, tarih dersiyle uğraşan öğrencilerin kavramların neler olduğunu ve bu kavramların tarihin öğrenilmesinde nasıl kullanılabileceğini öğrenmeleri çok önemlidir.

Kavramlar dünyamızı kolaylaştırmaya ve dünya ile daha etkili iletişim kurmaya yardım eder. Kavramlar, tam olarak kavrayamadığımız soyutlamalar anlamına gelen bir genelleme düzeyine sahip olduğundan, hatırlamak ve yeniden öğrenmek ihtiyacında olduğumuz bilgilerin miktarını da kısıtlamaktadır.

Kavramların Öğretimi

Eğitimde üzerinde durulan öğrenme-öğretme faaliyetleri tabii ki kavram öğrenimi-öğretimi için de geçerlidir. Son yıllarda tarih öğretiminin amacı olarak kavram öğretimi sosyal bilimler ve tarih eğitimcileri arasında önemli ölçüde değer kazanmıştır. Fancett şöyle demektedir:

9. Ülgen, a.g.e., s.34

10. David T. Naylor; *Elementary and Middle School Social Studies*, 1987, s.201

"Okul öğretimi ile eğitimin fonksiyonlarından biri belirli kavramların kesin anlamlarını ve aynı zamanda yeni keşfedilmiş yahut kişisel olarak öğrenilmiş kavramlara dair deneyim örneklerini yeniden organize edebilmeyi aktarmaktır"¹¹.

Kavram öğrenimi eğitim ve öğretim için düşünülebilecek hemen her şey için temel hedeftir. Kavramlar öğrencilerin tarih dersini anlamaları için inşa ettikleri yapının temel taşlarıdır. Kavram öğretimi bilgileri sınıflama ve kategorilere ayırma sürecinin esasıdır.

Kavramları öğrenmek için öğrenciler ortak karakter sahibi olayların bir sınıflamasını biçimlendirebilmeli yahut yeniden düzenleyebilmelidirler. Bir kavramı öğrenebilmek için hareket noktası, öğrencilere iyi bir tanımlama yahut kural temin etmesidir¹².

Kavram öğrenimi ve öğretimine dayalı bilgi oldukça yaygındır. Bu alanda yapılan çalışmalar kavramları öğrenmeye hazır oluşturma ve zihinsel gelişimin nasıl etki ettiğini göstermiştir. Yine bu çalışmalar öğrencinin öğrenme düzeyini arttırmak için örneklerin ve benzer olmayan örneklerin nasıl sunulacağını ve öğretmenlerin kavram öğrenimini desteklemek için grafik düzenleyiciler, görsel ve zihinsel yaratılar gibi belirli kuramları nasıl kullanabileceklerini de göstermektedir¹³.

Bilginin yapıtaşlarını oluşturan kavramları içeren bilginin nasıl yaratıldığı konusuna dayalı çağdaş bir okul müfredatı, olgulardan çok kavramlara dayalı öğretim olarak adlandırılır. Bu öğretim, öğrencileri, olguların karmaşık yığını içinde anlam kurmak ve özetlemek üzere yardım eden yüksek düzeyli kavramları düşünmek, olay ve olguların arkasındaki genellemeleri bulmak üzere hazırlar. Kavramlara dayalı öğretim bilgiyi doğrudan aktarmak yerine, öğrencilerin mevcut bilgiyi anlama, kullanma ve yeni bilgiler üretmeyi öğrenmelerine yardımcı olacaktır¹⁴.

Tarih öğrenmek sadece olayları ezberlemek olmayıp, öğrencilerin kavramları ve genellemeleri analiz etmeleri ve bilimsel yöntemi uygulamalarını sağlar. Kısacası tarih, nasıl düşünmemizi öğretmede esas güç olabilir. Tarihteki kavram ve genellemeler öğrencilere, geçmişte insanoğlunun nasıl davrandığını ve belki de gelecekte de nasıl davranacağına ilişkin ipuçları sağlayacaktır¹⁵.

Kavram Öğrenmenin Koşulları

Kavram öğrenme öğretim merkezli değil de, öğrenme merkezli bir yaklaşımla incelendiğinde, tüm öğrenme yöntemlerinin (edimsel koşullanma, anlama ve problem çözme yöntemleri gibi) bir bütünlük içinde kullanıldığı görülebilir. Kavram öğrenmeye öğretim açısından bakıldığında, öğretim yöntemi tek başına hiç önemli değildir. Öğretmenin, kavram öğrenmenin nasıl bir süreç olduğunu ve hangi koşullarda gerçekleşebileceğini anlamış olması, herhangi bir öğretim yöntemine bağlı kalmadan, öğrencinin durumuna en uygun koşulları hazırlayarak uygulaması beklenir. Ülgen¹⁶ e göre, kavram öğrenme sürecinin önemli koşulları şunlardır: zaman, bellek

11. W.B. Stanley; *Theory and Research in Social Education*, 1985, s.195

12. Naylor, a.g.e., s.217

13. Arends, a.g.e., s.278

14. *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi*; YÖK / Dünya Bankası, MEGP, 1997, s.10.3

15. *Sosyal Bilimler Öğretimi*; YÖK / Dünya Bankası, MEGP, 1997, s.3.9

16. Ülgen, a.g.e., s.56

süreci, dikkat ve odaklaşma, kavram öğrenme stratejileri, dil, gelişim düzeyi ve uyarıcı sunusu.

Kavramların Analizi

Kavramların öğretimine geçilmeden önce ve kavramların öğretimi sırasında bir analizin yapılması çok önemlidir. Kavram analizinde şu sorulara cevap aranır ve sonuçlara göre öğretim faaliyeti düzenlenir¹⁷:

- Hangi kavram (lar) kazandırılacaktır?
- Kavramla doğrudan ilgili özellikler ve kavramla ilgisiz özellikler nelerdir?
- Yeni öğretilecek kavramla ilgili olan ve daha önce öğrenilmiş kavramlar hangileridir?
- Yeni öğrenilecek kavram için olumlu ve olumsuz örnekler neler olabilir?
- Öğretilecek kavramı içeren ilkeler nelerdir?
- Kavramları kullanacağımız problem durumları nelerdir?
- Öğrencilere hangi faaliyetler yaptırılırsa, kavramı daha somut olarak kullanmak mümkün olur?
- Hangi kelimeler daha çok kullanılmalıdır?
- Öğrencilerin kavramla ilgili davranışlarının (cevaplarının) doğru mu yanlış mı olduğu nasıl kendilerine duyurulabilir?

Bu maddelerde belirtilen hazırlıkların yapılması, öğretmenin sınıftaki öğretim sürecini düzenlemesine çok yardımcı olur.

Böyle bir kavram analizi neticesinde kavram öğretiminin temel olarak üç aşamada önem kazandığı çıkarımında bulunabiliriz:

- Kavramın tanımlanmasında esas olan özelliklerin ortaya konması
- Kavrama örnek olan ve olmayan durumların incelenmesi
- Öğrenciye, öğreneceği hakkında geri bildirim verilmesi

Bunların ışığı altında, kavram öğretimi konusunda şöyle bir yol izlenmesi genel olarak mümkün olabilir¹⁸:

- Hangi kavramların öğretileceğinin belirlenmesi
- Kavramı tanımlayan özelliklerin sıralanması, bu özelliklerin açıklanmasının öğrenciden istenmesi
- Daha önce öğrenilmiş kavramlarla ilişkilerin kurulması
- Kavram için uygun örneklerin verilmesi ve bu örneklerle kavramı tanımlayan kritik özelliklerin odak noktası yapılması

17. Nurettin Fidan; *Okulda Öğrenme ve Öğretme*, 1990, s.191

18. a.g.e., s.194

- Uygun olmayan örneklerin verilmesi ve bu örneklerle ilgili olmayan özelliklerin ayırt edilmesinin sağlanması ve karşılaştırma yapılması
- Uygun olan ve olmayan örneklerin birlikte verilmesi, uygun örneklerin bulunmasının istenmesi, uygun olmayan örneklerin niçin örnek sayılamayacağını ve nedenlerinin öğrenciler tarafından açıklanması
- Kavramın içinde geçtiği ilke ve genellemelerin örneklerinin verilmesi
- Gerçekçi problemler verilip, kavramların bu problemler içinde kullanılması
- Öğrencilerin verdikleri cevap ve çözümlerin doğrulanması

Kavramların Sınıflandırılması

Kavramların öğretiminde çok değişik kavram tasniflerinin var olduğunu görmekteyiz. Burada kısaca bu farklı tasnif ve yaklaşımları özetleyeceğiz.

Kavram geliştirme bir öğrenme biçimidir. Öğreniliş yollarına bakarak kavramlar üçe ayrılabilir¹⁹:

1- Bazı kavramlar insanın dış dünyadan duyu organlarıyla aldığı izlenimler sonucunda oluşur. Bu tür kavramlara algısal kavramlar denir. Örneğin: siyah, aydınlık, küçük, açlık, ağrı vb.

2- Dış dünyadaki varlıklarla ve olaylarla doğrudan doğruya etkileşime giren insan, eşya ve olayların gözlenebilir niteliklerini özetlemeye, açıklamaya, onlara anlam vermeye çalışır. Bu yolla edinilen kavramlara betimsel kavramlar denir. Örneğin: daha hafif, önceden, tepesinde vb.

3- Bazı kavramlar insanın dış dünya ile doğrudan doğruya etkileşimiyle değil, zihin operasyonlarıyla öğrenilir. Bu tür kavramlara kuramsal kavramlar denir. Örneğin: Sıcaklık tanımı.

Birinci ve ikinci gruptaki kavramların anlamını kavramada kişinin dış dünya ile etkileşimi sırasında betimlemeli düşünme süreci ile ampirik bilgilerden tümevarım süreci işler. Öte yandan kişi, kuramsal kavramların anlamlarını kavramların bir kuramsal modelin içindeki yerleriyle ve hipotetik tündengelim süreciyle kavrar.

Martorella'nın modeline göre ²⁰, kavramlar üç gruba ayrılır: Birleştirici (conjunctive), Ayırıcı (ayırıcı, disjunctive) ve Bağlantılı (relational) kavramlar. Birleştirici kavramın öğrenilmesi kolaydır, zira tekil özellikler veya karakterler taşır.(Örneğin: koltuk; pek çok koltuk çeşidi vardır, fakat temel nitelikleri hepsinde aynıdır.)

Ayırıcı kavramın alternatif (değişken) durumları vardır. Örneğin: vatandaş kavramı. Bir ülkede doğan, o ülkenin vatandaşı olurken aynı şekilde yabancı biri başka bir ülkenin vatandaşlığına gerekli formaliteleri yerine getirerek geçebilir. Bu tür kavramlar birden fazla farklı nitelik içerirler. En karmaşık kavram tipi Bağlantılı olandır. İsrif,

19. *İlköğretim Fen Bilgisi Öğretimi*; YÖK / Dünya Bankası, MEGP, 1997, s. 4.3

20. Peter H. Martorella; *Concept Teaching*, (Classroom Teaching Skills; James M. Cooper, Lexington, 1990 'ın içinde), s.158

kaynak, kirlenme gibi. Burada olaylar ve olgular arasında bir ilişki yahut karşılaştırma vardır²¹.

Nichol (1996), tarih öğretiminde üç tip kavram tanımlı yapmaktadır: yapısal, örgütsel ve özel. Yapısal kavramlar, bir bütün olarak, öğreti için temeldir; örgütsel kavramlar farklı süreçler için ortaktır; özel kavramlar özel bir çağ ile ilişkili terimlerdir. Yapısal kavramlar tarihsel disiplinin doğası için önemlidirler. Yapısal kavramlar sebep, sonuç, benzerlik, farklılık, değişim, süreklilik gibi fikirleri içerirler.

Milliyetçilik, feodalizm, Norman (çağı) gibi örgütsel kavramların ardında bir dizi destekleyici bilgi ve fikir olmalıdır.

Özel kavramlar: tarih, *tarihsel anlamını* gerçekten kullanıldığı döneme ait kendine özgü bağlamdan alan kelimeler için kullanır. Örneğin *kral* kavramı MS. 800, 1200, 1600 ve 1900 yıllarında ve farklı ülke ve toplumlarda çok değişik anlamlar ifade etmiştir.

Yapısal ve özel kavramlarla ilgili bir kaç örnek verelim: Hükümet, endüstrileşme, göç, emperyalizm, nasyonalizm, iletişim, bilim, kentleşme, çevre, tarım, kültürel yayılma, ihtilaf, sosyal tabakalaşma, din, teknoloji vb.

Burada kısaca özetlenen kavram tipleri ve tarih öğretiminde karşımıza çıkacak olan farklı özellikteki kavramlar hakkında daha somut örnekler vermek açısından küçük bir kavram sözlüğü vermek yerinde olacaktır:

---

21. James M. Cooper; *Classroom Teaching Skills*, 1990, s. 158

Adalet	Gazi	Rejim
Anayasa	Gelişme	Sağ
Antlaşma	Göç	Sebepl
Aristokrasi	Göçebelik	Sınıf
Ateşkes	Güç Dengesi	Sivil Haklar
Ayaklanma	Hükümet	Sivil Özgürlükler
Azınlık	İdeoloji	Sivil Savaş (iç savaş)
Bağımsızlık	İhtilaf	Sol
Bilim	İhtilâl	Sonuç
Burjuva	İletişim	Sosyalizm
Burjuvazi	İmparator	Sosyal Devlet
Bürokrasi	İskân	Sosyal Tabakalaşma
Çaydıcılık	İstilâ	Soylu
Cihad	İsyan	Sömürgecilik
Cumhuriyet	İşgal	Strateji
Cunta	Kapitalizm	Şehircilik
Çağdaşlaşma	Kargaşa	Şehir Devleti
Çevre	Kast	Şehir Ekonomisi
Çökme	Kentleşme	Tabakalaşma
Değişim	Kitle İletişimi	Taktik
Demokrasi	Koloni	Takvim
Derebeylik	Komünizm	Tarih
Devlet	Kral	Totaliter
Devrim	Kut	Töre
Dış Politika	Kültür	Ulus
Din	Kültürel Yayılma	Uydu Devlet
Ekonomi	Laiklik	Üretim Ekonomisi
Elit	Liberalizm	Vakıf
Emperyalizm	Manda(cılık)	Veto
Endüstrileşme	Marksizm	Yaptırım
Engizisyon	Milliyetçilik	Yargı
Farklılık	Mutlakiyet	Yasama
Feodalite	Mülkiyet	Yürütme
Fetih	Oligarşi	Zaman
Ganimet	Radikal	
Gâzâ	Reform	

Tarih Öğretiminde Kavramların Kullanımı

Tarihte kavramların tanımlanması kolay değildir. Soyut ve karmaşık nitelikte birçok kavram vardır. Lise düzeyindeki birçok öğrenci belli bir kavramı çok iyi anlamamasına rağmen günlük dilinde kullanabilmektedir. Bu bakımdan kavramlar kullanıldığı zaman, kavramların ne ölçüde anlaşıldığı büyük önem kazanmaktadır²².

Öğrencilerin tarih dersiyle ilgili ilkeleri öğrenebilmesi ve toplumsal problemleri çözebilmesi için kronoloji, dönem, devrim, olgu, medeniyet, süreklilik, değişim gibi temel kavramları çok iyi kazanması gerekir.

Kavramlar, çocuğun uzun süreli belleğindeki temel bilişsel yapıların oluşmasına ve yeni gelen bilgileri anlamlı bir biçimde belleklerinde depolamalarına yardımcı olur. Bu nedenle öğretmenlerin kavram öğretimine önem vermesi ve öğrencilerin kavramları anlamlı bir biçimde öğrenmelerine yardımcı olmaları gerekir²³. Bu yardım ise küçük sınıflardan itibaren kavram öğretiminde somuttan soyuta bir yol izleyerek, bol örnekler vererek ve mümkünse göstererek olabilir.

Soyuta yakın ve soyut kavramlar öğrencinin gelişim süreci içinde kazanılmaktadır. Bunun için Natadze: "...öğrencilerin duygularını etkileyen özelliklere sahip kavramları daha küçük yaşlarda ve daha kolay öğrendiklerini, ayırt edici özellikler üzerinde temelleşen kavramlara ulaşabildiklerini, ancak, soyut ve ayırt edici özellikleri zor gözükken kavramları ancak 12 yaş ve sonrasındakilerin kullanabildiklerini..." belirtmektedir²⁴.

Tarih öğretiminde belli kavramlar çerçevesinde oluşan konular ele alınabilir. Bu kavramlar, öğrencilerin belli bir probleme ya da konuya tarihsel bir görüş açısı ile bakmalarını sağlar.

Belli kavramları ayırt etmek güç olmakla birlikte kavramlara ağırlık veren yaklaşımlar yararlıdır. Özellikle tarihalanında, kavramlarla ilgili kimliği güçlüklerle karşılaşmaktadır. Tarih derslerinde geçmişte yer alan insan davranışları işlenmektedir. Gerçekte tarih, insan yaşamının bütünlüğü ile ilgilidir. Toplum bilimci sosyalleşme ve güç kavramlarını inceler; tarihçi ise bu kavramların geçmiş insan davranışlarında nasıl gözlendiğini inceleyebilir. Bu bakımdan tarih gerçekte disiplinler arası bir alan oluşturur. Çünkü tarihçi, insan davranışlarının her yönüyle ilgilenir. Bu durumda yalnız tarihe özgü kavramlar bulmak çok güçtür. Oysa her alanda tarihsel bakış açısı ve tarihsel boyutlar ele alınmaktadır²⁵.

Sosyal bilimlerin her birinin kendine özgü temel kavramları vardır. Bu kavramlar, temel düzenleyici-örgütleyici soyut fikirlerdir. Ders kitapları ve müfredat programlarındaki içerik, bu soyut fikirler aracılığıyla geliştirilir²⁶.

Tarihsel kavramları öğretirken tamamen yeni ve farklı bir şeyi öğrettiğimizi düşünmemeliyiz. Çünkü çocuklar büyürken de kavramları informal olarak edinirler.

22. Paykoç, a.g.e., s.50

23. Münire Erden; *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, 1996, s. 49

24. D.Ali Özçelik; "3-11. Sınıf (9-17 yaş) Öğrencilerinde Görülen Biçimiyle Kavram(Söz Dağarcığı) Gelişimi", Yayımlanmamış Doçentlik Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1982, s.26

25. Paykoç, a.g.e., s.56

26. *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi*; YÖK / Dünya Bankası, MEGP, 1997, s. 10.6

İnformal öğrenme, konular çocuğun doğrudan deneyim edinmesine yakın olduğu sürece, mükemmel bir öğrenme yoludur. Fakat konular karmaşık olmaya başladıkça, çocuklar kavramları kullanırken bazı yanlışlar ve hatalı yorumlar yapmaya başlarlar. Örneğin *Hükümet* kavramı onlara biraz karmaşık gelebilir.

Gördükleri şeylerin onları rahatlıkla yanıltabilmesi gerçeği, tarih öğretimi gereksinimi için iyi bir sebeptir. Öğrenciler tarih dersinden istifade edebilmek için doğru kavramlara ve sonuç çıkarma yeteneğine sahip olmalıdır²⁷. Burada doğru kavramları bilmek de önemlidir. Bir kavramı bilmek demek, o kavramın çeşitli kullanılış biçimlerini anlamak ve yerine göre doğru olarak kullanmak demektir. Kavramlar doğru ya da yanlış olmaz, ancak doğru yada yanlış olarak kullanılabilir²⁸. Kavramlara dayalı eğitim de, bilginin somut deneyimlerden soyut düşüncelere düşünmesini sağlayan ve genişleyen çevresel bir modelle geliştirilebilir²⁹. Ezberlenen olgulara ve olaylara dayalı geçmişteki ve şu andaki okul müfredatı çoğunlukla geçmişe dayalıdır. Burada önerilen yöntem, bilgiyi özetleyen ve yorumlayan müfredata dayalı kavram ve genelleme ile öğretim materyalleri ve müfredatını düzenlemektir³⁰.

Tarihe Ait Bilgileri Kavramlaştırma

Edinilen bilgilerin pekiştirilmesi bilgilerin kullanılması ile mümkün hale gelir. Bunun için de bireyin, edindiği bilgileri kavramlara dönüştürmesi gerekir. Kavramlaştırılmayan ve kullanılmayan bilgilerin, bellekte kalıcılık süresi çok kısa olmaktadır. Öğrencinin tarihsel bir konu hakkında doğru ve güçlü düşünmesi, kullandığı kavramların doğruluğuna ve gücüne dayanır³¹.

Tarihsel bilginin; geçmişte yaşanmış olayların, kavramlarla sistemli bir şekilde ifade edilmesinin, tarihi salt görüngüler olmaktan çıkardığı ve anlaşılabilir bir zihinsel veri düzeyine getirdiği çoğu tarihçi tarafından dile getirilmiştir. Çünkü kavramlar, bireyin düşünme ve anlatma gücünü yükseltmekte, tek bir sözle pek çok bilgi anlatılmış ve kullanılmış olmaktadır.

Tarihsel olayların belli kavramlarla ifade edilmesi zorunluluğu, onların, içerdikleri düşünceyi kavrayabilmenin ilk şartıdır. Geçmişteki insan etkinliklerini çözümlenmeye üzere tarihe eğilen zihin, bu çözümlenmeyi ancak, o etkinlikleri yönlendiren düşünceyi ortaya çıkarmakla gerçekleştirebilir. Bu yolda, tarihsel olayların ne tür kavramlarla ifade edilebileceği düşünülmelidir. Zaten tarihsel bilgi bütünü oluşturucu şey, geçmiş olayların bir kavramlar dizgesi haline getirilmesidir³².

İtalyan tarihçi Croce, *tarihsel gerçekliğin, tek tek olgularda cisimlenen kavramlardan oluştuğunu* söylemekte ve bu tür kavramları felsefenin kavramlarından ayırarak, felsefenin kavramlarını *düşüncenin işlevleri* tarihteki kavramların ise *işlevi olan düşünceleri* ifade ettiklerini söylemektedir³³. Croce'ye göre, tarihe yönelen zihin için,

27. *Sosyal Bilimler Öğretimi*; YÖK / Dünya Bankası, MEGP, 1997, s. 6.25

28. Paykoç, a.g.e., s.50

29. *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi*; YÖK / Dünya Bankası, MEGP, 1997, s. 10.13

30. a.g.e., s.10.3

31. İ. Ethem Başaran; *Eğitim Psikolojisi*, 1990, s. 290

32. Hüseyin Köksal; *"Tarih Felsefesi ve Tarihin Felsefik Öğretimine Giriş"* Yayınlanmamış Araştırma, G.Ü. Sos. Bil. Ens., 1996, s. 43

33. R.G. Collingwood; *Tarih Tasarımı*, Çev. Kurtuluş Dinçer, 1990, s. 199

ele aldığı olgudan bir mantıksallaştırma sürecinden geçerek, *kavram* denilen şeyi üretme zorunluluğu vardır. Kavram, tarihsel olgunun en yetkin ifadesidir³⁴. Benzer bir anlayışa sahip olan Dilthey de, tarihsel bilginin zihinsel düzeyde algılanabilmesi ve *tarihsel düşünme* ediminin gerçekleşebilmesi için, olguların kavramsallaştırılması ve bu kavramların, tarihsel olayların yorumunda başvurulan odaklar olarak kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır³⁵.

Tarihsel bir bilginin, ister somut ister soyut olsun, öğrencinin işine yaraması, onda kalıcı bilgi haline gelmesi bu bilginin kavram ya da kavramlara dönüştürülmesine bağlıdır.

Tarih dersindeki bir öğrencinin tarihsel bir konu ya da bilgiyle ilk etkileşimi, onda ilgili kavramların ilk izlenimini yaratır. Bu aşamadaki kavramlar daha çok sezgiseldir ve bunların kullanılması öğrenciyi yanıltabilir. Öğrencinin, sezgisel düzeyde olan kavramlarının sınırlarını ve boyutlarını kavraması sağlanmalıdır. Örneğin, demokrasi kavramının sınırlarını ve boyutlarını kavramak, yeter düzeyde bilgili olmayı gerektirir. Aksi halde öğrenci, yeter bilgiye sahip olmadığında, demokrasi kavramını yanlış ve çarpık kullanabilir³⁶.

Kavramları geliştirirken, öğrencinin somut örneklerden başlaması gerekir. Somut örnekler birleştikçe, öğrenciyi soyut düşünmeye doğru geliştirir. Kılıç, kale, mızrak, vb. somut tarihsel kavramlar için bu kolaydır. Çünkü öğrencilere, bu kavramları duyu organları ile duyumlandırmak (örneğin; resimlerini göstermek, tahtaya şekillerini çizmek) olasıdır. Ancak, soyut düşünce ve kavramların öğrenciye aktarılmasında somut örnekler vermek güç olabilmektedir. Budurumda, öğrencinin bu konularda, yaşantılarını elverdiğince çoğaltmak ve eğitim araçlarından yararlanmak gerekmektedir. Örneğin, *yurt sevgisi* kavramını öğrenciye aktarabilmek için yakın çevreye ilişkin yaşantılarla birlikte, film, resim, görsel-işitsel araçlar, amaca uygun okuma parçaları, simülasyon vb. malzemeleri kullanmak düşünülebilir³⁷.

Tarihsel bilgilerin kavramlaştırılmasında *bireysel ayrılıklar* unutulmamalıdır. Tarihsel bir kavram bir sınıfta her öğrenci tarafından eşit düzeyde anlaşılammış olabilir. Bu durumda öğretmenin, konunun inceliklerine dikkat çekerek, öğrencilerin algılamaya yanlışlıkları yapmamasına kılavuzluk etmesi gerekir.

Kavramları oluşturacak bilgilerin doğru ve yeterli düzeyde olması gerekir. Kavramların geliştirilmesinde seçilecek bilgilerin somut yaşamda geçerli ve bir süre sonra değişmeyecek türden olmasına özen göstermek yararlı olacaktır.

34. Doğan Özlem; *Tarih Felsefesi*, 1984, s. 149

35. a.g.e., s. 180

36. Başaran, a.g.e., s. 291

37. a.g.e., s. 291

Sonuç

Tarih disiplininin temeli kavramlara ve kavram öğretimine dayanır. Kavramların, terimlerin, tabir ve deyimlerin yerli yerine oturtulmadığı, zamanında ve tam olarak karşılıklarının verilmediği bir tarih dersinden verim elde etmek son derece zor olacaktır. Bu zorluğu ortadan kaldırmak, tarihi ve tarih derslerini sevdirmek, öğrenciyi belirlenen amaç ve hedefler doğrultusunda eğitmek ve yönlendirmek bir tarih öğretmenin temel görevlerindedir.

Bu yapılmadığı takdirde, yıllardır eleştirilen yöntem ve metod kısırlığı, derse karşı ilgisizlik, başarı düzeyinin istenilen seviyede olmaması gibi olumsuzluklar daha çok dile getirilecektir. Tarih eğitimi ve öğretimini istenilen düzeyde görmek istiyorsak, bu alanda geliştirilen yenilikler, kendimizi geliştirme gerekliliği unutulmadan, derhal uygulama alanına aktarılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Arends, Richard I.; *Learning To Teach*, 1991
- Başaran, İ.Ethem; *Eğitim Psikolojisi*, 1990
- Collingwood, R.G.; *Tarih Tasarımı*, Çev. Kurtuluş Dinçer, 1990
- Cooper, James M.; *Classroom Teaching Skills*, 1990
- Erden, Münire; *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, 1996
- Fidan, Nurettin; *Okulda Öğrenme ve Öğretme*, 1990
- Gunning, Dennis; *The Teaching Of History*, 1978
- İlköğretim Fen Bilgisi Öğretimi*; YÖK / Dünya Bankası, Megp, 1997
- İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi*; YÖK / Dünya Bankası, Megp, 1997
- Köksal, Hüseyin; "*Tarih Felsefesi ve Tarihin Felsefik Öğretimine Giriş*" Yayınlanmamış Araştırma, G.Ü. Sos. Bil. Ens., 1996
- Martorella, Peter H.; *Concept Teaching; Classroom Teaching Skills*; James M. Cooper, Lexington, 1990
- Naylor, David T.; *Elementary and Middle School Social Studies*, 1987
- Nichol, Jon; *Tarih Öğretimi*, Yay.Haz. Mustafa Safran, 1996
- Özçelik, D.Ali; "*3-11. Sınıf (9-17 Yaş) Öğrencilerinde Görülen Biçimiyle Kavram(Söz Dağarcığı) Gelişimi*", Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1982
- Özlem, Doğan; *Tarih Felsefesi*, 1984
- Paykoç, Fersun; *Tarih Öğretimi*, 1991
- Stanley, W.B.; *Theory and Research in Social Education*, 1985
- Sosyal Bilimler Öğretimi*; YÖK / Dünya Bankası, Megp, 1997
- Ülgen, Gülten; *Kavram Geliştirme, Kuramlar ve Uygulamalar*, 1996